

Anna Majda¹, Joanna Zalewska-Puchała¹, Ewa Barczyk²

¹Pracownia Teorii i Podstaw Pielęgniarstwa Instytutu Pielęgniarstwa i Położnictwa, Wydział Nauk o Zdrowiu, Uniwersytet Jagielloński Collegium Medicum, Kraków

²Szpital Specjalistyczny im. J. Dietla, Kraków

Postawy studentów pielęgniarstwa wobec osób odmiennych kulturowo

Attitudes of the students of nursing toward people of different cultures

STRESZCZENIE

Wstęp. Odmienność kulturowa może być źródłem niechęci, lęków i poczucia zagrożenia lub zaciekawienia, zachwytu i fascynacji. Postrzeganie „innego” jako ciekawego, stymulującego i wartościowego sprzyja interakcjom opartym na wzajemnym uznaniu, szacunku i ukierunkowuje na współpracę i współdziałanie. Natomiast, gdy „inny” jest postrzegany jako mało znaczący, zacofany, z niską samooceną, wyzwala to zachowania agresywne, antagonizmy i dominację.

Cel. Celem pracy było poznanie postaw studentów pielęgniarstwa wobec osób odmiennych kulturowo.

Materiał i metody. Badania przeprowadzono w grupie 100 studentów pielęgniarstwa. Wykorzystano Skalę Bogardusa, zwaną także skalą dystansu społecznego oraz autorski kwestionariusz ankiety. Do analizy statystycznej użyto programu Statistica 9.0, testu U Manna-Whitneya oraz korelacji χ^2 Pearsona.

Wyniki. W badaniu Skalą Bogardusa jedynie 23% badanych studentów wykazało akceptującą postawę wobec Romów, 31% wobec muzułmanów i 45% wobec Żydów. Upředzenia w największym odsetku ujawniły się w 7. pozycji Skali Bogardusa, w której studenci dezaprobowali możliwość pokrewieństwa przez małżeństwo w rodzinie z przedstawicielem tychże mniejszości. Badani studenci byli mało samokrytyczni w ocenie własnego dystansu wobec osób z odmiennych kultur /mniejszości, gdyż w badaniu kwestionariuszem autorskim jedynie 27% z nich zadeklarowało, że ma upředzenia wobec mniejszości etnicznych, 11% wobec narodowych i religijnych. Dotyczyły one takich grup mniejszościowych, jak: Romowie, Żydzi, Niemcy, Ukraińcy, muzułmanie, Rosjanie, Rumuni.

Wnioski. Kontakty z „innymi” są istotnym elementem rozwoju interpersonalnego i społecznego. Negatywne postawy wobec odmienności kulturowych, zamykanie się w kręgu własnych wartości kulturowych oraz przyjmowanie za właściwą tylko własnej perspektywy postrzegania świata, odbierają nam szansę rozwoju.

Problemy Pielęgniarstwa 2013; 21 (3): 327–334

Słowa kluczowe: postawa, studenci pielęgniarstwa, grupy mniejszościowe

ABSTRACT

Background. Cultural difference may be a source of resentment, fear and insecurity or curiosity, admiration and fascination. Perceiving others as interesting, stimulating and valuable promotes interactions based on mutual recognition and respect; such perception channels cooperation and collaboration. On the other hand, perceiving others as insignificant, backward and with low self-esteem triggers aggressive behaviour, antagonism and domination.

Aim of the study. The aim of the study was to learn about the attitudes of the students of nursing toward people of different cultures.

Material and methods. The research was conducted in a group of 100 students of nursing and used the Bogardus social distance scale and the author's questionnaire of the survey.

Statistical analysis used Statistica 9.0, the Mann-Whitney U test and the Pearson's test of correlation (χ^2).

Results. Under examination with the Bogardus scale only 23% examined students showed accepting attitude in the Romani people, 31% in muslims and 45% in the Jewish. The highest percentage of bias was revealed in the 7th item on the Bogardus

Adres do korespondencji: dr n. med. Anna Majda, Pracownia Teorii i Podstaw Pielęgniarstwa Instytutu Pielęgniarstwa i Położnictwa, Wydział Nauk o Zdrowiu, Uniwersytet Jagielloński Collegium Medicum, Kraków, ul. Michałowskiego 12, 31–126 Kraków, tel.: 506 26 71 70, faks: 12 632 48 81, e-mail: majdanna@poczta.onet.pl

scale: the students condemned the possibility of kinship by marriage in the family with a representative of this minority. The students are not too self-critical in the assessment of their distance toward people of different cultures/minorities; because in the survey conducted with the use of a questionnaire designed by the authors only 27% of the respondents declared they had prejudice against ethnic minorities, 11% in the face national and religious. The bias declared by the respondents related to such minority groups as: the Romani people, the Jewish, Germans, Ukrainians, muslims, Russians and Romanians.

Conclusions. Relations with others are an important element of interpersonal and social development. Negative attitudes toward cultural differences, closing ourselves up in the circle of our own cultural values and assuming that only our view of the world is the right one deprives us of a chance to develop.

Nursing Topics 2013; 21 (3): 327–334

Key words: attitude, students of nursing, minority groups

Wstęp

Postawy są definiowane zwykle jako tendencja do pozytywnego lub negatywnego reagowania na dany obiekt, przedmiot, osobę lub wydarzenie. Należą do kluczowych pojęć używanych do wyjaśnienia zachowań społecznych. Według „Słownika psychologicznego” [1] postawa to względnie trwała, dynamiczna organizacja związanych z określonym przedmiotem struktur poznawczych, emocjonalnych i schematów zachowania charakteryzujących się określoną złożonością, zawartością, siłą, trwałością, natężeniem, ważnością i adekwatnością. W polskiej literaturze psychologicznej uwzględnia się często wymiary postaw. Mika [2] podaje, że najważniejsze z nich są następujące: treść przedmiotowa, zakres postawy, złożoność postawy, zawartość postawy, stopień powiązania postawy, trwałość postawy. Postawy same w sobie są konstruktem hipotetycznym, będąc nieobserwowalne bezpośrednio, można je określić jedynie w oparciu o zewnętrzne wskaźniki. Zwykle wskaźniki te odwołują się do trzech typów reakcji na obiekt postawy. Postawy mogą być inferowane w oparciu o tak zwane reakcje poznawcze, a więc przekonania, wiadomości, po drugie mogą być określane w oparciu o reakcje afektywne (uczucia, oceny przypisywane obiektom) i po trzecie — w oparciu o reakcje behawioralne (intencje, tendencje i działania związane z obiektem). Przykładowo postawy studentów pielęgniarstwa wobec osób odmiennych kulturowo można opisać według stereotypowych opinii na ich temat, stopnia odczuwanej do nich sympatii lub antypatii, albo z obserwacji/deklaracji zachowania studentów, w którym to zachowaniu przejawia się tendencja do dążenia ku obiektowi lub unikania tego obiektu. Ten nurt myślenia reprezentuje tak zwane trójkomponentowe podejście do rozumienia postaw [3, 4]. Stwarza ono poważne trudności w opracowaniu wskaźnika postaw, operacjonalizacji i konstrukcji metody pomiaru. Trzeba bowiem mierzyć trzy bardzo odmienne typy zmiennych. Zagadnienie to jest przedmiotem ożywionej dyskusji w dziedzinie badań nad postawami. Zasadnicze kontrowersje budzi sprawa związków między trzema komponentami. Stąd

silna tendencja do wskazania jednego elementu jako elementu konstytutywnego dla postaw. Najczęściej za taki element uważany jest składnik emocjonalno-motywacyjny. Nowsze ujęcia postaw pozwalają na oczekiwanie dużego postępu w rozumieniu związku postaw i zachowania człowieka [5].

Przedmiotem wielu prac psychologów społecznych są techniki badania postaw. Można je podzielić na techniki oparte na obserwacji zachowań, skali postaw bądź techniki mniej ustrukturyzowane (wywiad, kwestionariusze, metody projekcyjne). Do najpopularniejszych metod konstruowania skal postaw należy technika Thurstone’a, Likerta, Guttmana [5]. Skale te opierają się na ocenie danego obiektu na przedstawianej skali wartościowania. Postawa wyraża się wtedy pewną liczbą, której interpretacja zależy od przyjętej techniki pomiaru. Jedną ze skal wykorzystywanych do pomiaru uprzedzeń wobec przedstawicieli innej grupy społecznej (narodowej, rasowej, religijnej itp.) jest skala dysonansu społecznego — skonstruowana w 1925 roku w Stanach Zjednoczonych przez Bogardusa. Charakteryzuje ją wysoki współczynnik rzetelności (0,90) i trafności, potwierdzony w trakcie długoletnich badań, także polskich [6–9]. Bogardus przyjął, że dystans społeczny można określić poprzez zaufanie i bliskość między członkami różnych grup. Wielkość istniejącego dystansu społecznego wobec osób z obcej grupy społecznej określił poprzez wyznaczenie akceptowanego stopnia wzajemnych relacji, poczynając od tych najmniej angażujących do bardziej osobistych. Bogardus wyszedł z założenia, że im więcej w nas tolerancji i akceptacji dla danej osoby, tym bliżej siebie jesteśmy skłonni ją widzieć. Natomiast im większa nieprzychylność wobec danej grupy, tym większe dystansowanie się względem niej. Założenie to stanowiło podstawę do sformułowania listy twierdzeń, o których aprobatę lub dezaprobatę proszeni byli badani. Wolimy być blisko kogoś kogo lubimy, cenimy, na kim nam zależy, a unikamy kontaktu z kimś kogo nie lubimy lub się boimy. Im większy postulowany dystans wobec jakiegoś obiektu, tym bardziej negatywny (mniej pozytywny) do niego stosunek. Skala składa się z pytań dotyczących bli-

skości związku społecznego, do jakiego dopuszcza się przedstawiciele danej grupy. Miarą tendencji zbliżania się lub unikania przedmiotu postawy jest bliskość związku społecznego do jakiego dopuszcza się ten przedmiot [2]. Skala w różnych modyfikacjach i wersjach była używana do badania dystansu społecznego wobec osób z niepełnosprawnością [10–12], postaw wobec różnych grup narodowościowych, religijnych czy etnicznych [13, 14, 20].

Nastawienie społeczne można badać jeszcze kilkoma innymi sposobami. Pierwszy z nich polega na ustaleniu za pomocą listy przymiotników, jacy Oni są. W badaniach tego typu zwykle się operować parami przeciwstawnymi (bogaty–biedny), wykorzystywać, tak zwany dyferencjał semantyczny. Im więcej pojawia się cech pozytywnych i im większe jest ich nasilenie (trochę, średnio, bardzo), tym lepszy stosunek do danego obiektu. Inny sposób polega na sprawdzaniu liczby posiadanych zalet i wad, a nie nasilenia poszczególnych cech, ponieważ każdy człowiek jest skłonny przypisywać osobom nie lubianym same wady, a lubianym same zalety. Sposób kolejny jest bardziej pośredni. Nie pytamy, jacy Oni są, ale czy podoba się wytwór przez nich wykonany. W badaniach postaw społecznych pożyteczna jest również analiza oczekiwań. Wiadomo bowiem, że z pozytywnym stosunkiem do kogoś wiążą się pozytywne oczekiwania co do jego zachowania i odwrotnie [15].

Odmienność kulturowa może być źródłem niechęci, lęków i poczucia zagrożenia lub zaciekawienia, zachwytu i fascynacji. Postrzeganie „innego” jako ciekawego, stymulującego i wartościowego sprzyja interakcjom opartym na wzajemnym uznaniu, szacunku i ukierunkowuje na współpracę i współdziałanie. Natomiast, gdy „inny” jest postrzegany jako mało znaczący, zacofany, z niską samooceną, wyzwala to zachowania agresywne, antagonizmy i dominację. Bezpośredni kontakt z „innym” sprzyja wykształceniu postaw inkluzywnych, zapobiega tworzeniu postaw wykluczających. Znajomość „innych” nie opiera się wówczas na stereotypie, tylko na doświadczeniu kontaktu.

Cel

Celem pracy było poznanie postaw studentów pielęgniarstwa wobec osób odmiennych kulturowo.

W badaniach zdecydowano, spośród wielu kultur wybrać trzy, z którymi studenci pielęgniarstwa potencjalnie mogli mieć kontakt, czyli Romów, muzułmanów i Żydów i na tej podstawie wypowiedzieć się o postawach wobec odmienności kulturowej.

Materiał i metody

Dla potrzeb niniejszej pracy posłużono się metodą szacowania, techniką skali ocen postaw, z zastosowa-

niem polskiej wersji Skali Bogardusa, w opracowaniu Maciątek i Kucz [8] jako narzędzia badawczego wystandaryzowanego. Skala ta składała się z 7 pytań dotyczących zgody badanej osoby na wchodzenie z obiektem postawy w różne sytuacje interpersonalne/społeczne. W badaniu Skalę Bogardusa zastosowano 3-krotnie: z trzema instrukcjami — pierwsza odnosiła się do muzułmanów, druga do Żydów i trzecia do Romów. Skala mierzy poziom akceptacji badanych studentów wobec przedstawicieli tych grup w sytuacjach społecznych, pozwala także odpowiedzieć na pytanie, czy dystans społeczny odczuwany wobec przedstawicieli mniejszości jest zależny od rodzaju mniejszości będącej obiektem postawy czy też dotyczy wszystkich jednakowo.

W badaniu zastosowano także kwestionariusz ankiety własnej konstrukcji, którego pytania obok danych socjometrycznych zawierały pytania mające na celu zbadanie, wobec jakich grup mniejszościowych badani studenci deklarowali uprzedzenia, jakie prezentowali zachowania dyskryminujące i sposoby reagowania w sytuacjach szykanowania przedstawicieli tych grup.

Do analizy danych użyto programu Statistica 9.0 oraz testu U Manna-Whitneya i korelacji chi-kwadrat Pearsona [16].

Badaniem objęto grupę 100 studentów pierwszego roku na kierunku Pielęgniarstwo studiujących na Wydziale Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Jagiellońskiego Collegium Medicum. Kobiety w przedziale wiekowym 19–31 lat stanowiły 95% badanych. Natomiast mężczyźni w przedziale wiekowym 19–25 lat stanowili 5% ogółu badanych. Najwięcej badanych pochodziło ze wsi (47%), a następnie 21% z małych miast (do 50 tys. mieszkańców), 19% z dużych miast (powyżej 500 tys. mieszkańców), 13% ze średnich miast (50–500 tys. mieszkańców). Nigdy nie wyjeżdżała za granicę prawie połowa badanych (46%), 31% wyjeżdża rzadziej niż raz w roku, 21% jeden lub dwa razy w roku, a 3% respondentów częściej niż dwa razy w roku. Większości (74%) badani studenci i studentki zadeklarowali, że poszerzają swoją wiedzę o mniejszościach, korzystając z wielu źródeł informacji.

Wyniki

W zastosowanej w badaniu wersji Skali Bogardusa, przyjęto za Maciątek i Kucz [8] dwukategorialny system odpowiedzi: „tak”, „nie”. W pierwszej z siedmiu pozycji (wyrażającej przyzwolenie na wydalanie przedstawicieli mniejszości z naszego kraju), za dyskryminującą uznaje się pozytywną odpowiedź, przypisując jej 0 punktów, a za aprobującą postawę — odpowiedź negatywną, przypisując jej 1 punkt. W pozostałych 6 pozycjach skali odpowiedź pozytywna zawiera zgodę na określonego rodzaju kontakty

Tabela 1. Wyniki badanych studentów w Skali Bogardusa
Table 1. Results of examined students in the Bogardus Scale

Wyniki Skali Bogardusa	Muzułmanie	Romowie	Żydzi
	%	%	%
0	7	7	5
1	8	10	6
2	12	11	9
3	14	13	12
4	13	14	7
5	15	22	16
6	21	23	22
7	10	0	23
Ogółem	100	100	100

i punktowana jest jako 1, a nie wyrażeniu zgody odpowiada 0 punktów. W tej wersji Skali Bogardusa badany może uzyskać od 0 do 7 punktów, przy czym niższym wynikowi odpowiada większe nasilenie uprzedzeń wobec testowanych mniejszości. Ponadto, struktura pytań zakłada, że osoba, która akceptuje pewien stopień integracji, będzie też skłonna zaakceptować wszystkie poprzedzające na liście możliwości, czyli te o niższym stopniu intensywności. Im wcześniej respondent udzieli odpowiedzi negatywnej, tym w większym stopniu można mówić o istniejącym uprzedzeniu i dystansie społecznym.

W prezentowanym badaniu okazało się, że 7% z ogółu badanych wyraziło dezaprobatę do jakichkolwiek kontaktów z muzułmańską i romską mniejszością, a 5% z mniejszością żydowską (uzyskując 0 punktów w Skali Bogardusa). Wysoki wskaźnik uprzedzeń, o którym świadczą wyniki uzyskane w granicach 1–3 punktów dotyczy: 34% badanych wobec muzułmanów i Romów oraz 27% wobec Żydów. Uprzedzenia na poziomie 4–6 punktów dotyczą: 59% badanych wobec Romów, 49% wobec muzułmanów oraz 45% wobec Żydów. O akceptacji/braku uprzedzeń wobec muzułmanów świadczą wyniki 10% osób badanych, które uzyskały 7 punktów w skali, czyli wyraziły aprobatę dla wszystkich zawartych w skali sytuacji kontaktu społecznego. Brak uprzedzeń wobec mniejszości żydowskiej odnotowano u 23% badanych studentów. Natomiast żadna z badanych osób nie dała zgody na wszystkie zawarte w skali twierdzenia wobec Romów (tab. 1).

Postawy studentów pielęgniarstwa wobec Romów, Żydów i muzułmanów

Analiza twierdzeń Skali Bogardusa wykazała, że badane grupy mniejszościowe cieszą się podobnym stopniem akceptacji i uprzedzeń badanych osób. Mniejszością, wobec której badani wykazali najwięcej uprzedzeń są Romowie (uzyskali oni najmniej przychylnych ocen w 6 itemach skali), a następnie muzułmanie. Natomiast mniejszość żydowska w prezentowanych badaniach uzyskała najwięcej przychylnych ocen we wszystkich twierdzeniach skali (tab. 2).

Ilościowa analiza wszystkich twierdzeń skali Bogardusa wykazała, że stopień akceptacji badanych maleje w miarę zbliżania się obiektu postawy. Odstępstwem

Tabela 2. Postawy badanych studentów wobec mniejszości muzułmańskiej, romskiej i żydowskiej (wyniki podano w %)
Table 2. Attitudes of examined students toward the muslims, the jewish and the romani minority (results were given in %)

Sposób dyskryminacji przedstawiciela mniejszości	Muzułmańskiej	Romskiej	Żydowskiej
Dyskryminacja:			
Przyzwolenie na usunięcie z kraju	20	17	17
Dezaprobatę dla:			
Odwiedzania Polski w charakterze turysty	22	24	18
Zamieszkania w Polsce na stałe	38	41	25
Członka mniejszości jako współpracownika	41	50	30
Członka mniejszości jako sąsiada	43	44	32
Członka mniejszości jako bliskiego znajomego, członka klubu	52	55	47
Bliskiego pokrewieństwa poprzez małżeństwo w rodzinie	84	91	70

od tej tendencji jest stopień akceptacji przez badanych mniejszości romskiej, w jednym punkcie skali. Otóż, wprawdzie w niewielkim odsetku, ale częściej zaakceptowali sytuację, w której Rom występuje w roli współpracownika (4 punkt skali) niż sąsiada (5 punkt skali). Autorki nie przypisują sobie prawa do wypowiadania się o powodach, którymi kierowali się badani, domyślają się jedynie, że przyczyny można upatrywać w funkcjonującym w społeczeństwie stereotypie „Cygan–złodziej” (podświadoma obawa o własny dobytek).

Poddając szczegółowej analizie każde z pytań skali uprzedzenia, wśród badanych studentów i studentek zaobserwowano już w pierwszym twierdzeniu, w którym dystans przestrzenny do mniejszości był największy. Aż niemal co piąta badana osoba wyrażała opinię, że należałoby przedstawicieli mniejszości usunąć z naszego kraju (20% dezaprobaty dla muzułmanów i po 17% dla Romów i Żydów).

W tych okolicznościach nie dziwi sytuacja, że badani chętniej widzą mniejszości jako turystów, osoby czasowo przebywające w Polsce (od 82% akceptacji dla Żydów, 78% dla muzułmanów do 76% dla Romów), niż współobywateli (od 75% akceptacji dla Żydów, 62% dla muzułmanów do 59% dla Romów).

Stopień akceptacji wśród badanych zdecydowanie małał w pytaniach o akceptację przedstawicieli odmiennych kultur jako współpracowników, sąsiadów i bliskich znajomych. Akceptację przedstawicieli mniejszości jako współpracowników zadeklarowało 70% badanych w stosunku do Żydów, 59% badanych w stosunku do muzułmanów i 50% w stosunku do Romów. Natomiast zadowolonych z sąsiedztwa mniejszości było 68% badanych w stosunku do Żydów, 57% w stosunku do muzułmanów i 56% w stosunku do Romów. Sytuację bliskiej znajomości jako członka własnego klubu, kręgu osobistych znajomych dopuszcza 53% badanych w stosunku do Żydów, 48% w stosunku do muzułmanów i 45% w stosunku do Romów.

Najmniej aprobaty, a zarazem najwięcej uprzedzeń odnotowano w ostatniej pozycji skali, w której badani mieli wyrazić akceptację sytuacji, w której przedstawiciel mniejszości miałby stać się członkiem ich rodziny (pokrewieństwo poprzez małżeństwo kogoś z rodziny). Dezaprobatę takiej sytuacji wyraziła przeważająca większość badanych, jedynie 9% badanych dopuszcza taką myśl w stosunku do Romów, 16% do muzułmanów i 30% do Żydów.

Dystans społeczny studentów pielęgniarstwa wobec mniejszości romskiej, żydowskiej, muzułmańskiej a zmienne socjodemograficzne

Dla każdej z omawianych mniejszości wybrano 2 grupy osób: nastawionych pozytywnie i nastawio-

nych negatywnie do danej mniejszości. Dodatkowo wybrano takie same grupy osób dla wszystkich 3 mniejszości razem. Grupy kontrastowe porównano pod względem miejsca zamieszkania badanych studentów, częstotliwości ich wyjazdów zagranicznych oraz zdobywania nowych informacji na tematy związane z innymi kulturami. Stwierdzono, że grupy te nie różnią się w znaczny sposób pod względem tych cech, gdyż p w żadnym z tych przypadków nie było mniejsze od 0,05, co oznacza, że zależności te nie są istotne statystycznie. Sugeruje to, że niezależnie od miejsca zamieszkania (wobec Żydów $p = 0,785853$; muzułmanów $p = 0,165788$; Romów $p = 0,155133$), wyjazdów zagranicznych (wobec Żydów $p = 0,891940$; muzułmanów $p = 0,083214$; Romów $p = 0,964565$) i poszerzania wiedzy (wobec Żydów $p = 0,751256$; muzułmanów $p = 0,377822$; Romów $p = 0,824212$) na tematy związane z innymi kulturami badani studenci w takim samym stopniu wykazują nastawienie pozytywne i negatywne wobec mniejszości romskiej, żydowskiej i muzułmańskiej.

Zachowania dyskryminujące studentów pielęgniarstwa

W kwestionariuszu ankiety zdecydowana mniejszość, 27% studentów, zadeklarowało uprzedzenia wobec grup etnicznych. Spośród badanych, którzy zadeklarowali uprzedzenia wobec grup etnicznych 92% podało uprzedzenia wobec Romów, po 4% wobec Latynosów i osób innej rasy. Natomiast 11% studentów przyznało, że ma uprzedzenia wobec mniejszości narodowych i religijnych. Deklarowane uprzedzenia dotyczyły Niemców, Żydów, Rumunów (po 23%), muzułmanów (15%), Ukraińców, Rosjan (po 8%). Spośród ankietowanych 75% zadeklarowało, że byli świadkami zachowań dyskryminujących osoby odmienne kulturowo. Wśród respondentów 92% twierdziło, że nigdy nie dyskryminowało innych osób, ale 8% ankietowanych przyznało się do zachowań dyskryminujących innych. Spośród badanych 68% oznajmiło, że tylko czasem starało się zareagować w sytuacji, gdy było świadkiem szykanowania, 13%, że zawsze starało się pomóc osobie dyskryminowanej, 10% udawało, że nie zauważa takich sytuacji, natomiast dla 9% respondentów takie sytuacje były obojętne.

Zachowania nierównościowe studentów pielęgniarstwa a zmienne socjodemograficzne

Aby zbadać zależność między uprzedzeniami wobec mniejszości etnicznych a miejscem pochodzenia badanych studentów, podzielono ankietowanych na 2 grupy względem miejsca zamieszkania: grupę studentów pochodzących z miasta; grupę studentów pochodzących ze wsi. Następnie zbadano, czy studenci

Tabela 3. Wyniki testu chi-kwadrat dotyczące uprzedzeń wobec mniejszości narodowych i religijnych w porównaniu z wyjazdami zagranicznymi**Table 3.** Results of the test chi-squared concerning anticipations in the face minorities national and religious to with foreign trips

Czy wyjeżdżasz za granicę	Byłem uprzedzony	Nie byłem uprzedzony	χ^2 Pearsona	Liczba stopni swobody	p
Tak	9	44	4,120615	1	0,04237
Nie	2	45			

Tabela 4. Wyniki testu chi-kwadrat dotyczące dyskryminacji w porównaniu z wyjazdami zagranicznymi**Table 4.** Results of the test chi-squared concerning the discrimination comparatively with foreign trips

Czy wyjeżdżasz za granicę	Nie dyskryminowałem/am kiedyś kogoś	Dyskryminowałem/am kiedyś kogoś	χ^2 Pearsona	Liczba stopni swobody	p
Tak	46	7	4,154958	1	0,04152
Nie	46	1			

pochodzący z różnych środowisk różnią się między sobą w wybranych zachowaniach. Sprawdzono, czy studenci z miasta i ze wsi są w takim samym stopniu uprzedzeni do mniejszości etnicznych. Z badań (test χ^2) wynika, że w tym przypadku nie ma istotnych statystycznie różnic między studentami z miasta i wsi ($p = 0,13$).

Natomiast, aby zbadać zależność pomiędzy uprzedzeniami wobec mniejszości narodowych i religijnych oraz dyskryminacją a wyjazdami zagranicznymi badanych podzielono na dwie grupy: studentów wyjeżdżających za granicę i studentów nie wyjeżdżających za granicę. Zależności te były istotne statystycznie (odpowiednio $p = 0,042$; $p = 0,041$) w grupie studentów, którzy zadeklarowali, że wśród osób wyjeżdżających za granicę jest mniej osób, które są uprzedzone do mniejszości narodowych i religijnych oraz mniej osób, które dyskryminowały innych ludzi (tab. 3, 4).

Dyskusja

Polska jako kraj składający się z niewielkiej liczby mniejszości narodowych, etnicznych i religijnych, ma z nimi związek powstający w oparciu o czynniki historyczne, polityczne, prawne, społeczno-ekonomiczne, religijno-kulturowe. Generalnie z każdymi mniejszościami łączą nas złe wspomnienia z przeszłości lub aktualne problemy, lecz mimo tego sympatia do nich wciąż rośnie. Polacy stają się coraz bardziej świadomi politycznie, lepiej poznają też pewne narody, pracując czy mieszkając obok nich. Pozbywają się stereotypów i zaczynają zauważać w obywatelach innych narodów zwykłych ludzi, nie tylko na przykład historycznych wrogów i okupantów czy chciwych lichwiarzy [17].

Od lat obserwuje się, że Polacy na ogół większą sympatią darzą narody mieszkające na zachód oraz północ naszego kraju niż na wschód. Uczucia do narodów mieszkających na południu są mniej jednoznaczne. Taki rozkład sympatii i antypatii wiąże się ze stereotypem bogatego, rozwiniętego „Zachodu” i biednego, mniej rozwiniętego „Wschodu” [18]. Z badań CBOS z 2012 roku monitorującego stosunek Polaków do innych narodów, z użyciem skali określającej stopień sympatii i antypatii jaki mają do danego narodu wynika, że najbardziej lubiani przez Polaków są Czesi, Włosi, Anglicy, Hiszpanie, Francuzi, Norwegowie, Szwajcarzy, Węgrzy oraz Amerykanie (51–58%). Około dwóch piątych ankietowanych (37–44%) przejawia pozytywne uczucia wobec Chorwatów, Niemców, Greków, Litwinów, Bułgarów, Gruzinów. Około jedna trzecia badanych (19–34%) deklaruje sympatię do Rosjan, Białorusinów, Żydów, Ormian, Chińczyków, Ukraińców, Egipcjan, Serbów oraz Wietnamczyków. W przypadku tych narodów CBOS odnotował relatywnie niewielką przewagę uczuć pozytywnych Polaków nad negatywnymi. W stosunku do kolejnych pięciu narodów: Turków, Libijczyków, Rumunów, Romów i Arabów — przeważała niechęć, przy czym wobec Romów i Arabów była ona wyrażona 2-krotnie częściej niż sympatia [18]. W badaniach własnych studenci pielęgniarstwa deklarowali uprzedzenia najczęściej wobec Romów, Żydów, Niemców, Ukraińców, muzułmanów, Rosjan i Rumunów.

W badaniach CBOS z 2007 roku dla określenia dystansu społecznego Polaków wobec wybranych

sześciu narodowości oraz osób z różnych wyznań i religii zastosowano „najmocniejszy” w Skali Bogardusa wskaźnik dystansu społecznego — pytanie o stosunek do małżeństwa syna lub córki z osobą z wybranej narodowości lub wyznania. Uznano, że kto akceptuje wejście przedstawiciela danej narodowości do rodziny zaaprobuje też osobę tej narodowości w gronie przyjaciół i sąsiadów. Cztery piąte badanych zadeklarowało, że nie miałoby nic przeciwko małżeństwu syna lub córki z osobą narodowości czeskiej lub francuskiej (odpowiednio: 80% i 79%). Nieco mniej badanych (77%) zaakceptowałoby wejście do rodziny Niemki lub Niemca. Trochę bardziej Polacy dystansowali się do Rosjan — 73% zaakceptowałoby małżeństwo z osobą tej narodowości. Większy dystans badani wykazali do Żydów i Chińczyków (ponad jedna trzecia nie zaakceptowałaby małżeństwa z przedstawicielem tych narodowości). Bardziej badani dystansowali się wobec wyznawców islamu. Ponad połowa badanych (55%) sprzeciwiała się temu, żeby ich syn lub córka poślubił osobę wyznania mahometańskiego [19]. W badaniach własnych studenci pielęgniarstwa także dezaprobowali możliwość pokrewieństwa przez małżeństwo w rodzinie z przedstawicielem mniejszości muzułmańskiej, ale także romskiej i żydowskiej.

Autorki postanowiły zrezygnować z dalszego przytaczania wyników badań CBOS, z kilku powodów, po pierwsze badania te prowadzone były w dużych reprezentatywnych próbach ogólnopolskich, po drugie z użyciem nieco innych narzędzi badawczych, pod innym kątem były analizowane, dotyczyły innych grup mniejszościowych.

Interesującym przykładem są badania przeprowadzone w 2008 roku w reprezentatywnej warstwowanej próbie 501 mieszkańców województwa podlaskiego w przedziale wiekowym 19–24 lata, z użyciem między innymi zaadaptowanej Skali Bogardusa, w której wyodrębniono pięć komponentów mierzących dystans w następujących sferach:

- publicznej makrospołecznej (dopuszczenie przebywania „innych” na terenie Polski, podejmowania przez „innych” pracy i posiadania przez „innych” polskiego obywatelstwa);
- publicznej mikrospołecznej (dopuszczenie „innego” do roli współpracownika, sąsiada, szefa, przedstawiciela politycznego);
- biologicznej (zgoda na przyjęcie transfuzji krwi od „innego”),
- prywatnej (dopuszczenie przyjaźni z „innym”),
- intymnej (dopuszczenie związku z „innym” członka rodziny respondenta).

Wyróżniono w tych badaniach też kilka wymiarów odrębności: etniczność, religię, narodowość, cechy biologiczne, kulturę, niepełnosprawność, orientację seksualną. Stosunek podlaskiej młodzieży do

innych narodów, generalnie rzecz biorąc, okazał się pozytywny — we wszystkich wymiarach przeważały wypowiedzi inkluzywne. Najwyższy wskaźnik dopuszczenia i otwartych postaw podlaskiej młodzieży dotyczył Amerykanów, Afrykańczyków — osób o ciemnym kolorze skóry (z wyjątkiem sfery intymnej), wyznawców prawosławia. Największy odsetek wykluczeń dotyczył Hindusów, Romów, Świadków Jehowy. Grupa Żydów nie była postrzegana przez badanych jednorodnie, to znaczy w sferze intymnej i biologicznej byli klasyfikowani jako grupa etniczna, natomiast w publicznej i prywatnej jako religijna. Stosunek podlaskiej młodzieży do Żydów nacechowany był wykluczeniem. Interesująco rozłożyły się postawy wobec wyznawców islamu. Autorzy badań widzą przewagę postaw wykluczających, co wobec dobrze identyfikowanej z Podlasiem mniejszości — Tatarów wyznających islam, stanowiło dla nich zaskoczenie. Okazało się jednak, że mniej więcej tylko co dziesiąty młody mieszkaniec Podlasia kojarzył islam z podlaskimi Tatarami, a większość (ponad trzy czwarte) kojarzyła muzułmanina z Arabem, mieszkańcem Bliskiego Wschodu. Zdaniem autorów badań wiedza o muzułmanach mogła być zdominowana przez dyskurs medialny [20].

Autorki zachęcają czytelników do prowadzenia badań kulturowych na własnym terenie z użyciem tego prostego narzędzia, jakim jest Skala Bogardusa, dzięki czemu można będzie prowadzić analizy porównawcze w ramach dalszych studiów empirycznych, śledzić trendy i dynamikę zmian postaw młodzieży (i nie tylko) wobec osób odmiennych kulturowo.

Wnioski

Wyniki przeprowadzonych badań umożliwiają sformułowanie następujących wniosków:

W badaniu Skalą Bogardusa jedynie 23% badanych studentów wykazało akceptującą postawę wobec Romów, 31% wobec muzułmanów i 45% wobec Żydów. Uprzedzenia w największym odsetku ujawniły się w 7. pozycji Skali Bogardusa, w której studenci dezaprobowali możliwość pokrewieństwa przez małżeństwo w rodzinie z przedstawicielem tychże mniejszości. Niemal co piąta badana osoba ujawniła uprzedzenia już w pierwszym pytaniu skali, dając przyzwolenie na usunięcie przedstawicieli powyższych mniejszości z naszego kraju.

Badani studenci byli mało samokrytyczni w ocenie własnego dystansu wobec osób odmiennych kultur, w badaniu kwestionariuszem autorskim jedynie 27% z nich zadeklarowało, że ma uprzedzenia wobec mniejszości etnicznych, 11% wobec mniejszości narodowych i religijnych. Dotyczyły one takich grup, jak: Romowie, Żydzi, Niemcy, Ukraińcy, muzułmanie, Rosjanie, Rumuni.

Większość studentów przyznało, że często dostrzega zachowania dyskryminujące osoby odmienne kulturowo, lecz tylko nieliczni starają się pomóc osobie dyskryminowanej.

Wśród studentów wyjeżdżających za granicę istniała istotnie częstsza aprobata dla odmienności kulturowej.

Postulaty

Kontakty z „innymi” są istotnym elementem rozwoju interpersonalnego i społecznego. Dzięki komunikacji z „innymi” rozwija się nasza wrażliwość międzykulturowa, poznajemy siebie, własną wielopłaszczyznową tożsamość. Negatywne postawy wobec odmienności kulturowych, zamykanie się w kręgu własnych wartości kulturowych oraz przyjmowanie za właściwą tylko własnej perspektywy postrzegania świata, odbierają nam szansę rozwoju. Warunkiem nawiązywania twórczych relacji z „innymi” jest wykroczenie poza etnocentryczny punkt widzenia, zgodnie z którym „inny” jest odbierany jako gorszy, odstający od normy przyjętej przez kulturę, z której pochodzimy. Wiąże się to z przekonaniem o wyższości kultury własnej grupy i traktowaniem jej zasad, norm, wartości, jako właściwych, a wszystkich innych jako niewłaściwych. Tendencja do oceniania „innych” według własnych standardów kulturowych jest naturalna, jednak utrudnia kontakty z „innymi”. Relacje międzykulturowe stają się twórcze, gdy przyjmujemy postawę bliższą relatywizmowi kulturowemu i próbujemy interpretować zachowania „innych” w kontekście ich kultury. Wtedy nie rozpatrujemy odmiennych cech kulturowych w kategoriach dobra/zła, nie wartościujemy. Postrzegamy je po prostu jako inne. Takiemu podejściu towarzyszy ciekawość poznawcza, wyrażająca się w chęci poznawania „innego”. Dzięki niej jesteśmy w stanie postrzegać „innego” jako interesującego i wartościowego. Edukacja międzykulturowa może przyczynić się do kształtowania umiejętności aktywnego reagowania na zachowania nierównościowe i dyskryminujące wobec osób odmiennych kulturowo.

Piśmiennictwo

1. Szewczuk W. (red.). Słownik psychologiczny. Wiedza Powszechna, Warszawa 1985.
2. Mika S. Psychologia społeczna. PWN, Warszawa 1984.
3. Mądrycki T. Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw. WSiP, Warszawa 1997.
4. Nowak S. (red.). Teoria postaw. PWN, Warszawa 1973.
5. Szewczuk W. (red.). Encyklopedia psychologii. Fundacja INNOWACJA, Warszawa 1998.
6. Majewska D. Postawy uczniów szkół ponadpodstawowych wobec osób odbiegających od normy. Zagadnienia Wychowawcze a Zdrowie Psychiczne 1986; 5–6: 52–63.
7. Zasępa E. Postawy społeczne wobec osób niepełnosprawnych. Roczniki Pedagogiki Specjalnej, t. 9. WSPS, Warszawa 1998.
8. Maciątek J., Kucz I. Stereotypy różnych narodowości występujące u dorosłych Polaków. W: Chlewiński Z., Kucz I. (red.). Stereotypy i uprzedzenia. Kolokwia Psychologiczne, Instytut Psychologii PAN, Warszawa 1992: 199–216.
9. Zalewska-Puchała J. The attitudes of primary school teachers and tutors in children's homes towards children with epilepsy. W: Jaworek J., Zalewska-Puchała J., Bonior J. (ed.): Interdisciplinary research in nursing. FALL, Krakow 2012: 121–132.
10. Bujnowska A. Uwarunkowania postaw studentów pedagogiki wobec osób niepełnosprawnych. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2009.
11. Kazanowski Z. Przemiany pokoleniowe postaw wobec osób upośledzonych umysłowo. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011.
12. Zasępa E. Postawy społeczne wobec osób niepełnosprawnych. Roczniki Pedagogiki Specjalnej 1998; 9: 278–286.
13. Czerniejewska I. (red.). Antydyskryminacja na co dzień. Stowarzyszenie „Jeden Świat”, Poznań 2005.
14. Weigl B. Stereotypy i uprzedzenie etniczne u dzieci i młodzieży. Studium empiryczne. Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Opole 1999.
15. Weigl B., Maliszewicz B. (red.). Inni to także My. Mniejszości narodowe w Polsce: Białorusini, Cyganie, Litwini, Niemcy, Ukraińcy, Żydzi. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1998.
16. Stanisław A. Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem Statistica PL na przykładach z medycyny. Tom I statystyki podstawowe. StatSoft Polska, Kraków 2006.
17. Sparzyńska A. Stosunek Polaków do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. www.wos.org.pl; data pobrania: 01.02.2013.
18. Raport CBOS. Stosunek Polaków do innych narodów. Warszawa 2012. www.bezuprzedzen.org/doc/sto; data pobrania: 01.04.2013.
19. Raport CBOS. Przejawy dystansu społecznego wobec innych narodów i religii. Warszawa 2007. www.bezuprzedzen.org/doc/prz; data pobrania: 01.04.2013.
20. Kasprzak T., Walczak B. Diagnoza postaw młodzieży województwa podlaskiego wobec odmienności kulturowej. Raport z badania. W: Jasińska-Kania A., Staszyńska K. (red.). Diagnoza postaw młodzieży województwa podlaskiego wobec odmienności kulturowej. Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Białystok, 2009: 51–190.